

Міністерство освіти та науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

ДИПЛОМНА РОБОТА

(магістра)

**з теми: ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ТА
КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ З НОРМОТИПОВИМ РОЗВИТКОМ ТА
МОВЛЕНСВИМИ ПОРУШЕННЯМИ**

Виконала
студентка Ког11-М20 групи
спеціальності: 016 Спеціальна освіта.
Логопедія
Бирчак Зоряна Михайлівна

Керівник: кандидат психологічних наук,
старший викладач
Куриця Алла Іванівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ТА КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З НОРМОТИПОВИМ РОЗВИТКОМ ТА МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	6
1.1. Науково-теоретична сутність поняття «лідерські якості» та «комунікативні навички».....	6
1.2. Роль та значення лідерських якостей та комунікативних навичок в молодшому шкільному віці.....	22
1.3. Особливості розвитку лідерських якостей та комунікативних навичок у дітей з мовленнєвими порушеннями в молодшому шкільному віці.....	28
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1.....	36
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ТА КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З НОРМОТИПОВИМ РОЗВИТКОМ ТА МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	37
2.1. Підходи до вивчення лідерських якостей та комунікативних навичок.....	37
2.2. Організація та методи експериментального дослідження.....	42
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	48
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2.....	58
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТКОВА ПРОГРАМА З ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ТА КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	59
3.1. Розвиткова програма з формування лідерських якостей та комунікативних навичок у дітей з порушеннями мовлення.....	59
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 3.....	69
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Актуальність. Сучасні процеси формування понять «лідерські якості» та «комунікативні навички» відображено в галузі загальної та спеціальної педагогіки і психології.

Вивченням лідерства займалися такі вчені, як: Д. Адаір, Ю. Адлер, Р. Бейлс, І. Вітенко, Е. Дубовська, О. Евтихов, А. Кузякин, Б. Кретов, Р. Кричевський, В. Ліпкіна, Л. Орбан-Лембрик, А. Петровський, М. Рожков, Л. Скібіцька, В. Татенко, Ф. Фідлера, М. Ярошевський та ін. Вони вважали що, лідерські якості мають бути у кожного лідера. Тому воно розуміється, як соціально-психологічним процесом у групі, який побудований на вплив особистого авторитету людини на поведінку членів групи, тобто іншими твердженням сказати, що це вплив на окрему особистість або групу.

Визначено за науково-теоретичними даними про лідерство, класифікацій типів лідерів, теорій походження лідерства, робляться спроби описати ефективного лідера тощо.

А от вивченням комунікативних навичок займалися такі вчені, як: Г. Андреева, А. Ішміратов, Ю. Косенко, О. Опалюк, Л. Орбан-Лембрик, Ю. Сербалюк та ін. Вчені вказують, що це уміння людини встановлювати контакт з оточуючими людьми, правильно розуміти їх мову і поведінку, давати адекватний зворотній зв'язок. По суті, людина з хорошими комунікативними навичками вміє ефективно спілкуватися, досягаючи через спілкування бажаних цілей.

Аналіз літературних джерел показав, що не було здійснено розгляд вивчення аспекту лідерських якостей та комунікативних навичок молодших школярів у дітей з мовленнєвими порушеннями.

Додамо, що все більшого значення набуває пошук нових шляхів навчання і виховання, спрямованих на розвиток особистості як нормальної дитини, так і дитини з особливими потребами, на створення умов, що сприяють їхній соціальній адаптації. Разом з тим, розкриваючи проблему

лідерських навичок в молодшому віці з типовим та порушення мовленнєвого розвитку, яке є очевидним для пошуку програм для їх формування.

Окреслені проблеми обумовлюють актуальність здійснення дослідження на тему: **«Дослідження лідерських якостей та комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку з нормотиповим розвитком та мовленнєвими порушеннями».**

Мета наукового дослідження – дослідити рівень сформованості лідерських якостей та комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку з нормотиповим розвитком та мовленнєвими порушеннями.

Відповідно до мети визначено завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові джерела з поняттями «лідерські якості» та «комунікативні навички», як соціально-психологічний процес у групі.

2. Визначити проблеми лідерських якостей та комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку з нормотиповим розвитком та мовленнєвими порушеннями.

3. Визначити методи експериментального дослідження.

4. Розробити розвиткову програму з формування лідерських якостей та комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку з порушенням мовлення.

Об'єкт дослідження – лідерські якості та комунікативні навички у дітей молодшого шкільного віку

Предмет дослідження – рівень сформованості лідерських якостей та комунікативних навичок в молодших школярів.

Новизна магістерського дослідження – вивчення рівень сформованості лідерських якостей та комунікативних навичок в молодших школярів з нормотиповим розвитком та з порушеннями мовлення.

Методи дослідження: теоретичний аналіз психологічної, педагогічної літератури, спостереження, експеримент (констатуючий).

База дослідження. Наукові результати дослідження були здійснені на базі Корницького ліцею в Івано-Франківській області, Коломийському р-н, с. Корнич.

Теоретичне значення. Розширено поняття «лідерські якості» та «комунікативні навички», Вивчено роль та значення лідерських якостей та комунікативних навичок в молодшому шкільному віці, розкрито особливості розвитку лідерських якостей та комунікативних навичок у дітей з порушенням мовлення в молодшому шкільному віці.

Практичне значення. Наукові результати дослідження були здійснені на базі Корницького ліцею в Івано-Франківській області, Коломийському р-н, с. Корнич.

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел, додатків. У роботі вміщено таблиці, діаграми та рисунки. Загальний обсяг наукової роботи – 87 сторінок, з них 70 сторінки – основного тексту.

Дослідження апробоване в статті «Програма формування комунікативних навичок та лідерських якостей у дітей з порушеннями мовлення в молодшому шкільному віці» (Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка . Корекційна педагогіка і психологія / за ред. Н.С. Гаврилової. – Вип 12/ Кам'янець – Подільський : ПП Медобори-2006, 2021.)

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Аналіз та узагальнення наукової літератури доводить, поняття «комунікативні навички» та «лідерські якості» взаємозв'язані. Тому можемо зробити висновок використовуються в тому випадку, коли мова йде про процес соціальної взаємодії та формування свого «Я» в соціумі.

Виділемо, що комунікативність є складовою для комунікативних навичок (уміння звертатися до іншої людини, привертати її увагу) та лідерських якостей (ініціювати взаємодію в групі у процесі спілкування).

Зазначаючи щодо понять по тематиці, а саме в молодшому шкільному віці, який є найбільш оптимальним для розвитку комунікації та лідерства. Тому створює якості для формування особистості школяра: товариськості, розкнутості, бажання вступати в контакт з педагогами та однолітками, вміння взаємодіяти в колективі, проявляти своє «Я» і так далі. Безумовно зазначаючи, що мова йде про те, що розвиток та формування комунікативних навичок спрямоване на розвиток особистості молодших школярів та формування в учнів лідерських якостей.

Беручи до уваги дітей з порушення мовленнєвого розвитку, в яких прояви невміння спілкуватися та підтримувати діалог з співрозмовником. В даній категорії дітей проявляється невміння спілкуватися, негативні особливості комунікативної поведінки можуть відображатися на успішності шкільного навчання, породжувати у дитини почуття невпевненості, «очікування неспіху», формувати низьку самооцінку, внаслідок чого може виникнути емоційна нестійкість і агресивна поведінка, яка нерідко має захисний характер. Безпосередньо наявний психологічний бар'єр при спілкування та висування себе в ролі лідера, тому лідерські якості чи згасають повністю, чи недостатньо проявленні.

2. Визначено методики, для для діагностики вивчення лідерських якостей та комунікаційних навичок у молодшому шкільному віці, але не всі підходять по темі дослідження. Було виокремлено три модернізовані методики., «Намалюй лідера», авторська методика Р. Овчарової та не менш важливу третю методику, яка спрямована на вивчення рівня сформованості мовленнєвої комунікації. Ці подані методики були для дітей молодшого шкільного віку, що з нормо типовим розвитком, що з порушенням мовленнєвого розвитку

Під час проведення кожного дослідження, було розроблено власні критерії для аналізу літерських якостей та комунікативних навичок в цій віковій категорії.

Тому можемо зазначити, що аналіз матеріалів досліджень доводить, що у дітей молодшого шкільного віку 3-го класу в інклюзивній групі, проявляється в учнів не розвинення та не повноцінно сформовано лідерських якостей та комунікативних навичок.

3. Розроблено розвиткову програму, для того, щоб здійснювати розвивати та формувати комунікативні акти, які необхідно володіти певними навичками та вміннями, для особистісного розвитку. Відповідно, для цієї категорії дітей навчання повинно заздалегідь визначити цілі, завдання та мету на формування комунікативних навичок та лідерських якостей.

Програма пов'язана з правилами поведінки та спілкування, законів та принципів співробітництва та вибудовування безконфліктних відносин; про якості особистості, які допомагають бути прийнятими у суспільстві, тощо;

Особливого значення виокремлено для ведення діалога з однолітками та дорослими людьми та розвитку міжособистісних відносин, знаходити спільну мову з оточуючими людьми, приймати людей такими, якими вони є і прощати їх, якщо вони не відповідають їхнім уявленням про себе. В даній програмі вагоме місце зайняло розвиток та формування у дітей культури поведінки; спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адаир Д. Психология лидерства – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – с. 156-167.
2. Адлер Ю. П., Липкина В. В. Лидерство как механизм постоянного обеспечения конкурентоспособности . Ю. П. Адлер, В. В. Липкина // Стандарты и качество. – 2000. – № 10. с. 14-22.
3. Андреева, Г. М. Соціальна психологія.- 5-е вид., Испр. і доп.- М.: Аспект Пресс, 2006. – с. 78-198.
4. Аникеева Н.К. Учителю о психическом климате в коллективе // Обучение школьников средствам общения. – М.: 1999. С. 62-77.
5. Аргинская І. І., Дмитрієва Н. Я та ін Навчаємо у системі Л.В.Занкова. Перший рік навчання. - М.: Просвещение, 1993, с. 175- 199.
6. Арканова О. Психологія взаємин : – К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2009,– с. 29-62.
7. Аркин Е. А. Об изучении детского коллектива / Е.А.Аркин. – М., 1927. – с. 203.
8. Бендас Т.В. Психология лидерства: учебное пособие/Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2009. – с. 134-156.
9. Вежевич Т.Е. Педагогические условия развития лидерских качеств учащихся: дис.. .. канд.. пед.. наук: 13.00.01/Т.Е. Вежевич. – Улан-Удэ, 2001. – с.58-98.
10. Вікова психологія: підруч.для студ. вищ. навч. закл. / Р. В. Павелків. – Київ : Кондор, 2011. – с. 58-98.
11. Вітенко І. С., Вітенко Т. І. Основи психології . Видання друге , перероблене і доповнене. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. – с. 133-135.
12. Гаврилова Н.С. Діагностика рівня розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму (початковий етап) / Н.С. Гаврилова, О.В. Константинов, О.В. Гаврилов // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: Вип. 17 / за ред. М.К. Шеремет. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. – с. 57-73.

13. Дыбина, О.В. Педагогическая диагностика компетентностей дошкольников. Пособие для воспитателей и учителей начальных классов. Для работы с детьми 5-7 лет [Текст] / О.В. Дыбина, С.Е. Анфисова, И.В. Груздова, А.Ю. Кузина. – М. : Мозаика – Синтез, 2010. – с. 64-70.
14. Добрович А. Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения: Кн. для учителей и родителей / А. Б. Добрович. – Москва : Просвещение, 1987. – с. 12-18.
15. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психологія управління: навчальний посібник/Т.В. Дуткевич. – Кам'янець-Подільський, 2004. – с. 113-126.
16. Евтихов О.В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика. — СПб.: Речь, 2007. – с. 238.
17. Залужный А. С. Учение о коллективе Методология. Детский коллектив [Текст] / проф. А. С. Залужный. - Москва ; Ленинград : Работник просвещения, 1930. – с. 300.
18. Игнатъева С. А. Коммуникативная деятельность детей с тяжёлыми нарушениями речи / С. А. Игнатъева // Дефектология. – 2005. – № 6. – с. 21-27.
19. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів – К. : Вид. «Наукова думка», 1996. – с. 43.
20. Кайдалова Л. Г. Психологія спілкування : навч. посіб. / Л. Г. Кайдалова, Л. В. Пляка. – Х. : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2011. – с. 134.
21. Кипсин М. Тренинг комунікації/М.Кипсин. – М.: Ось-89 , 2004. – с. 87-114
22. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: Навч. посіб. / Ю. В. Косенко – Суми: Сумський державний університет, 2011. – с. 56-106.
23. Кретов, Б.І. Типологія лідерства // Соц-гуманістичні знання.- 2000. - № 3. – с. 73-78.
24. Кричевський Р. Л. Психологія лідерства: учеб. пособие \ Р. Л. – М.: Статут, 2007. – с. 59-134.

25. Кузнєцова Л.В. Гармонійний розвиток особистості молодшого школяра: Книга для вчителів. - М.: посвященная, 1993. – с. 110-115.
26. Кузякин А.П. Що таке лідер і лідерство?// Освіта. 2000. - № 4. с. 89-99.
27. Кулагіна І. Ю. Вікова психологія (Розвиток дитини від народження до 17 років): Навчальний посібник. 4-е вид. – М.: Изд-во Ун-та Російської академії освіти, 1998. – с. 120-175.
28. Куриця А. І. Психологічні особливості формування відповідального лідерства у процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта: навч. посіб. / А. І. Куриця – Кам'янець -Подільський: ПП «Медобори-2006», 2019. – с. 11-12.
29. Кьюлла Д. Етика – душа лідерства//Отвественное лидерство / Томак.Маак, Никола Плес; Пер. з англ. – М.:Альпина Бизнес Букс, 2008. – с. 33-49.
30. Лидер и его команда. Практика работы тренеров и консультантов в организации/ под. Ред. В.В. Ключевой. – СПб.: Речь, 2008. – с 56-87.
31. Ломов Б.Ф. Проблема общения в психологии / Б.Ф. Ломов – М.: Наука, 1981. – с. 22.
32. Майерс Д. Социальная психология/Д.Майерс. –М.: Питер, 200-. – с. 475-567. Маак Т., Плес Н. Ответственное лидерство/ Пер. с англ./ Томас Маак, Никола Плес. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – с.76-123.
33. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности/А.С. Макаренко. – М.: Педагогика, 1972. – 89-112.
34. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : монографія / Л.І. Мамчур. – Умань : Видавець «Сочінський», 2012. – с. 448.
35. Мараховська Н. В. Тренінг як один зі способів виявлення та розвитку лідерських якостей у педагогів вищої школи/Н.В.Мараховська//Наук. Вісн.Чернів. ун-ту. Сер. Педагогіка та

психологія: зю. Наук пр. – Чернівці: Чернів. Нац.. ун-ту ім. Ю. Федьковича, 2005. – Вип. 244. – с. 97-103.

36. Марченко І. С. Діагностика комунікативних здібностей дітей із ТПМ / І. С. Марченко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія 19. – Випуск 21. – 2012.- с. 162-166.

37. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учебник для студ. вузов/В.С. Мухина. – 6-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – с. 134-187.

38. Овчарова Р. В. Справочная книга школьного психолога. – 2-е изд., дораб. – М.: «Просвещение», «Учебная литература» 1996. – с. 76-95.

39. Опалюк О.М. Сербалюк Ю.В. Культура спілкування. Психологічні основи професійного спілкування : навч. метод. посіб. – Кам'янець-Подільський: «МЕДОБОРИ» (ПП Мошак М. І.), 2006. – с. 8-57.

40. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – с. 75-195.

41. Паркер Г., Крапп Р. Формирование команды: сборник упражнений для тренеров. – СПб: Питер, 2002. – с. 160.

42. Платонов Ю. Путь к лидерству/Ю.П.Платонов. М.: Изд-во: Речь, 2006. – 167-189.

43. Прохоров Ю. Е., Стернин И. А. Русские. Коммуникативное поведение / Ю.Е. Прохоров, И.А. Стернин.- М.: Флинта, Наука, 2006. – с. 245.

44. Психологічна характеристика лідерства./Петровський А.В., Ярошевський М.Г. – Теоретична психологія. – 2001. – с. 17-281.

45. Рожков М.И. Теория и практика развития самоуправления в ученических коллективах. Москва: Знание, 1990. – с. 86-102.

46. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації/ О. А.Семенюк, В. Ю. Паращук. К.: Академвидав, 2010. – с. 54-65.

47. Серомаха Н. Є., Тищенко І.Д. Особливості комунікативної поведінки молодших школярів із ТПМ / Н. Е. Серомаха, І. Д. Тищенко. № 9 – 2016. – с. 98-105.

48. Соколова, В.В. Развитие коммуникативных умений / В.В. Соколова. – М. : Просвещение, 2012. – с. 195.
49. Скібіцька Л. І. Лідерство та стиль роботи менеджера. К.: Центр навчальної літератури, 2009. – с. 67-89.
50. Татенко В. А Психология в субъектном измерении: [монографія]/В.А.Татенко. – К.: Просвіта, 1996. – 154-167].
51. Тихомирова Є.І. Самореалізація школярів в колективі: Учеб. посібник для студ. вищих навч. закладів / Е.И. Тихомирова. – М.: Видавничий центр «Академія», 2005. - с. 36-59
52. Фадєєва Є.І. Як стати лідером?// Управління освітнім закладом, 2012, № 7, с. 19.
53. Фетіскін Н . П., Козлов В . В., Мануйлов Г . М.. Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості і малих груп . - М., Изд-во Інституту Психотерапії, 2002. – с. 222-226.
54. Фетискин Н. П. Психодиагностика детской одаренности. М.; Кострома, 2001.– с. 78-98.
55. Філоненко М. М. Психологія спілкування: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. – с. 87-118.
56. Шевенко А. М. Методичне забезпечення відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю / Метод. реком. – К., 2016. – с. 127-130.
57. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство: учебник / пер. с англ.; под ред. Т. Ю. Ковалевой. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – с. 330
58. Щитова И. Ю. Коммуникативная компетентность как составляющая социальной компетентности личности / И. Ю. Щитова // Розвиток освіти в поліетнічних регіонах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (20-23 квітня 2005 р., м. Ялта). – Зб. ст. - Вип. 1 [ред.: О. В. Глушман]. – Ялта: РВВ КГУ, 2005. – 276 с. - С. 263-267.
59. Ягоднікова В. Виховання лідерів / В. Ягоднікова // Виховна робота в школі. – 2009. – № 10. – с.9-16.

60. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – Луганськ, 2006. – с. 18-21.

61. Якобсон П. М. Емоційне життя школяра // Якобсон П.М. Психологія мотивації. – М. – Воронеж, 2007. – с. 38-49.